

AZ IGAZSÁGNAK RAGYOGNIA KELLENE

Interjú Gyulay Endre Szeged-csanádi megyéspüspökkel

F.Á.: Napjainkban a normálisnak mondott átlagpolgár pozíciójáról kétségbe szokás vonni az önálló szellemi teljesítményt nyújtani kívánó, a hagyomány, a kultúra képviselőjére vállalkozó, a igazság érvényesítésével kísérletező értelmiségi föllépés lehetőségét és szükségességét. Hogyan vélekedik a katolikus egyház erről a jelenségről, és milyen viszonyt kíván kialakítani a szellemi szabadságát hivatásszerűen érvényesíteni akaró, tehát a nyers érdekérvényesítéssel, az ideológikus gondolkodás programmá emelésével elégedetlen értelmiséggel?

Gy.E.: Azt hiszem, hogy két dolgot kell megjegyezni: az értelmiségre mindig szükség volt és lesz, hiszen valamilyen formában előrébb viszi a társadalmat. Egy gyári munkás tervezőmérnök nélkül nagyon nehezen boldogulna. Mind a kettő nagyon fontos: az is, aki tervez, és az is, aki megvalósítja. De a megvalósítás csak a tervezés után következhet. Pusztán emiatt természetesen nem kell magasabb rendűnek tartani az értelmiséget, de sajátos értékét, sajátos súlyát a megfelelő helyen és a megfelelő mértékben mindenképpen tudomásul kellene venni. A másik dolog: nem hiszem, hogy az értelmiséget ideológiához lehetne kötni, vagy szabad lenne beleszorítani egyetlen ideológiába, s elképzelhetetlen volna szabadságát olyan értelemben biztosítani, hogy akár az igazságkeresésben, akár egyéb dolgokban maga határozza meg a maga útját, maga döntse el, mi az, amit elfogad, és mi az, amit elutasít. Nem szenvedhet hátrányt vagy üldöztetést csak azért, mert akár világnézetileg, akár tudományosan másként látja a maga dolgát. Egyrészt a világnézeti elkötelezettség lelkiismereti szabadságon kell hogy épüljön, igazságkereséssel kell hogy járjon, másrészt az igazság bebizonyítása szakmai vonalon kötelessége minden értelmiséginek. Hiszen akkor igazán érték szellemi munkája, ha az életben is érvényesíteni tudja, ha képes igazát elismertetni, vagy ha gyakorlati dologról van szó, akkor egy üzemben, gyárban, egyéb helyen felhasználhatóvá tudja tenni.

F.Á.: Ha az egyház a mai körülmények között elfogadja, sőt üdvözli a szuverén értelmiségi föllépést, akkor az újkor, a liberalizmus bizonyos mítoszát és ellenmítoszát megcáfolva, furcsa, némileg a középkorra emlékeztető helyzet alakulhat ki, amelyben többnyire csupán az egyház élesztgette a gyakran vad, barbár környezetben a szellem lángját. Ezt a magam részéről nem azért tartom valószínűtlennek, mert számomra elképzelhetetlennek tűnik, hogy az egyház ma ilyen szerepet vállal, hanem azért, mert őszintén bízom abban, hogy ha egy ilyen mozgás megindul, a világi (polgári, liberális) gondolkodás, a helyzet abszurditását belátva, a józan ész nevében nagyon gyorsan feladja bizonyos, egyre inkább tarthatatlan, egyre inkább idejétmúlttá váló elfogultságait. Hogyan látja, püspök úr, ezeket a folyamatokat, a dolgok így vagy úgy alakulásának esélyeit?

Gy.E.: Úgy gondolom, az egyháznak nagyon érdekes szerepe van ebben az egész világtörténelemben vagy szellemtörténelemben. Mindig két szélsőség ütközik, és amikor az egyik oldalon csalódnak, akkor átesnek a másik végletbe. Vé-

gig lehet kísérni: egy úgynevezett közösségi kor után többnyire egy abszolút szubjektív, önmagába zárkózó, csak az individuumot figyelembe vevő kor jön. A másik vonatkozásban: ha az individuummal valahol baj van, akkor a közösségi gondolkodás kerül előtérbe, tehát mondjuk, a közösségi vonalon kialakul egy bizonyos kommunizmus (amelyik tulajdonképpen kitermeli a legindividualistább embert, a leginkább önmagában élő), aztán jön az ellentétes állapot, ahol az individuum a liberalizmusban bontakozik ki, de aztán az egyén rájön, hogy individualitását addig védi, míg a végén tulajdonképpen tönkreteszi magát az embert és az egész közösség életét. Tehát úgy gondolom, hogy a szélsőségek között ingadozó gondolkodásban az egyház valahol mindig megmarad a középúton, nem a maga bölcsessége miatt, hanem a szentírás, az Istentől kapott kinyilatkoztatás segítségével. A szélsőségek megtéveszthetik az egyház egy-egy emberét, egy-egy tudósát, de semmiképpen sem magát az egyházat. Tehát az egyház által sugallt mérséklet sem erkölcsi vonalon, sem az ember értékelésében nem szélsőség — ahogyan szélsőség például akár az anyag, akár a szellem jelentőségének az eltúlzása —, hanem a kettő együtt, összegyúrásukból adódhat az a mérséklés, ha szabad így mondanom, az a helyes irányba terelés, amely valamilyen formában mindig az emberi lehetőségek realizálását szolgálja.

A legutolsó pápai megnyilatkozások egyikére, a *Centesimus annus*ra gondolkodom, amely a mai kor nagy világválságában sem a kapitalizmust, sem a szocializmust vagy kommunizmust nem fogadja el, hanem középutat keres, ami nem középutasság, hanem a kettő közötti állapot, amelyben az emberek állampolgári önállósággal és saját tulajdonnal rendelkeznek, de ugyanakkor nem feledkeznek meg a közérdekről, a közjó előmozdításáról, sőt annak érdekében még a magántulajdon korlátozására is hajlandóak, ami természetesen nem kommunizmus és nem szocializmus a szó eddigi, rossz értelmében, hanem olyan út, amelyen az emberiség és az emberiség is megmarad, az éhezők és mások szenvedéseit a gazdagok segítsége enyhíti. Tehát nem olyan öncélú gazdagság, amelyik csak önmagának dolgozik, vagy legfőlegbb szakszervezeteken keresztül a munkásosztálynak vagy egy-egy munkásnak az érdekeit méltányolja, hanem egy nagy világegységet próbál figyelembe venni, és gondolni óhajt minden szegényre, minden elesettre vagy elmaradottra. Úgy érzem, hogy a szélsőségek között valahol középutat mutatva, ilyen módon próbál példát adni minden értelmiséginek és tulajdonképpen minden embernek, minden szellemi törekvésnek az egyház.

F.Á.: Jézus az apostolokat a "lelkek halászaivá" tette. A halhatatlan emberi lélek ugyan nem lehet meg a szellem nélkül, de tudjuk, nem is teljesen azonos vele. Vannak olyan helyzetek, amelyekben úgy tűnhet, hogy bizonyos határokon belül a lelkek megnyerésének a szellem, az igazság kérdésének részleges árnyékban maradása az ára. Nem kell-e tartani attól, hogy ma, amikor a társadalom jelentős része nem gyakorolja vallását, az ő megnyerésük, az ő felkük üdvössége érdekében az egyház az egyszerűség kedvéért eltekint a szellemi kérdésektől, hogy egy totálisan polgári beállítottságú korban befolyásának növelése érdekében lemond az értelmiségi törekvések támogatásáról?

Gy.E.: Az egyháznak sosem volt elsődleges célja az, hogy mindenáron és minden eszközzel embereket gyűjtsön a soraiba. Az Úrjézus úgy indítja el tanítvá-

nyait, hogy "elmenvén tanítsatok minden népet, megtartani mindazt, amit parancsoltam néktek." Elsődlegesen tehát nem az a lényeg, hány híve van az egyháznak, hanem az, hogy részben a hívők serege hűséges legyen ahhoz a tanításhoz, amelyet a szentírásban és a szent hagyományban kap az egyház, részben erkölcsiségével olyan példát mutasson, amely vonzza az embereket. Az egyház a maga körén belül (akár hittudományi főiskolákra gondolunk, akár egyetemek alapítására vagy bármi más szellemi tevékenységre) megpróbál úgy tudományos lenni, hogy elvi hagyományait, a szentírást és a szent hagyományt megőrizve mindig biztosítani tudja azt az igazságtartalmat, amely rá van bízva. Törekszik híveivel képviseltetni azt az erkölcsi tanítást, amely ugyancsak a rábízott tudásból, a szentírásból következik. Úgy gondolom, hogy semmiképpen sem szeretné korlátozni a szellemi életet pusztán azért, hogy több embert nyerjen meg. Hogy egy példát hozzak: a szentírás mai tudományos kutatása során az a látszat adódik, mintha ütközne bizonyos tradicionális tanítás, gondolok itt a hatnapos világtéremtésre, a fejlődésselérettel. A szentírás tudósai nagyon világosan kimutatják a bibliai szöveg képszerűségét, tehát alkalmazkodnak a jelenhez, a tudományban továbblépnek, ugyanakkor nem óhajtják föladni a teremtés gondolatát, hiszen ez az egyetlen szó fogja egybe a szentírás első két oldalát. A szellemi törekvések tehát akár az egyházon belül, akár azon kívül, világosak, semmiképpen sem függnak attól, hogy több vagy kevesebb hívő van-e, az egyház küldetése mindenkihez szól, az egyház mindenki számára az igazságot akarja közvetíteni. Hogy ki hajlandó elfogadni, és ki nem, ez azt hiszem, lelkiismereti kérdés, meg az Istentől kapott kegyelem kérdése, hogy ki követi, és ki nem.

F.Á.: Nyilvánvaló, hogy az emberiség igaz úton haladása, az üdvtörténet útján való maradása nem egyenlő az egyes emberek üdvözülésének valamiféle matematikai összegével.

Gy.E.: Ha az üdvösségre való előkészületet veszem, az ószövetségi választott nép vonatkozásában a próféták számtalanszor beszélnek arról, hogy ilyen bűnösök, olyan bűnösök, elnyomják a szegényeket, pogány népekkel lépnek szövetségre ahelyett, hogy az Istenben bíznának. Tehát az egész üdvösségtörténet kifejlődésében más az üdvösség felé haladás, és más egy-egy emberé, más egy-egy embernek vagy egy-egy népnek, akár a választott népnek a bűnössége. Egy-egy ember üdvözülése részben a tanítás megtartása, részben saját lelkiismeretének igazságtartalma által történik, de emellett nem lehet föladni azt, ami a kinyilatkoztatásban van. Az üdvösség lehetősége mindenki számára, még a nem egészen hívő vagy a mi megítélésünk szerint nem egészen erkölcsös ember számára is lehetséges, hiszen ha az igazság birtoklásához saját hibáján kívül nem jut el, ha bizonyos törvényeket bizonyos esetekben másként, a saját lelkiismerete szerint érvényesít, ez az ő dolga, ő számol el vele Istennel. Az igazság és az erkölcsiség meghirdetése viszont az egyház dolga.

F.Á.: Lehet-e *Az igazság ragyogása* kezdetű pápai enciklikát valamiféle biztosítéknak tekinteni abban az értelemben, hogy a túlságosan polgári ihletésű, a hagyományt önkényesen felülvizsgáló neokatolikus törekvéseket bírálva, az egyház nem tesz a kelletnél nagyobb engedményt az igazság személyes képviselőitől tartózkodó szellemtelen korszellemnek?

Gy.E.: Természetes dolog, hogy a pápa nem véletlenül adta ki *Az igazság ragyogását*, a *Veritatis splendor*t, hiszen minden egyes megnyilatkozás valamilyen formában válasz azokra a kérdésekre, melyek az egyházban felvetődnek. A régi zsinatok és a megfogalmazott dogmák is válaszoltak az akkori kor bizonyos problémáira, hittől való elfordulására, gondoljunk az ariánusok vagy a nesztorianusok tanításaira, Jézus istenségének vagy ember voltának tagadásására. Mindezek a kérdések pontosítást kívántak. Ez a körlevele vagy enciklikája a pápának a hitből fakadó erkölcsiségnek a tisztázása. Tehát azok a kompromisszumok, amelyek például az élet védelmével kapcsolatosan a polgári gondolkozásban vagy az egyházon belül is jelentkeznek (hogy ne legyünk olyan szigorúak, hátha több embert tudunk megnyerni), sohasem az egyház igazi álláspontját fejezik ki. Az erkölcsi vonatkozásokat a pápa úgy igyekszik összefoglalni, hogy az ne csak a hagyomány lélektelen ismétlése, hanem teljes értékű, maradéktalan tanítás legyen, ami az örök igazságoknak a jelen korban fölvetett kérdéseire ad választ.

F.Á.: Aforisztikus egyszerűséggel megállapítható: nem birtokolja harmonikusan a kultúrát, akinek vallási ismeretei nincsenek, aki időben, egyénisége kialakulásának korában nem értette meg a vallás tanításait. Meggyőződésem, hogy a mai viták elültével a társadalom ezt elfogadja. Belátja, hogy a vallás nem úgynevezett világnézet, ideológiai, politikai kérdés. Az is nyilvánvaló, hogy a vallást, a hitigazságokat meggyőzően, hitelesen csak az egyház taníthatja. Ugyanakkor nem gondolom, hogy a társadalom szellemi-kulturális megújulásának kérdését egyedül a hitoktatás megoldhatja, hogy ily módon az csupán egyházi feladat volna, vagy hogy az erre a feladatra vállalkozó értelmiségieknek elegendő volna egyszerűen keresztényeknek lenniük, azaz ismerniük és vallaniuk a keresztény hitet. Itt minden bizonnyal új megoldásokra, eredeti szellemi teljesítményekre van szükség, amelyek az európai keresztény-zsidó kultúra hagyományát a jelen korban ismétleten képviselhetővé teszik. Mi a véleménye püspök úrnak arról a szerepmegosztásról, amelyet egyházi hagyományörzés és értelmiségi hagyományképviselő kettőségében javaslok? El tudja-e fogadni az egyház szerepének ilyen "korlátozását", tud-e a hozzá ideologikusan vagy szervezetileg, hitéletileg nem föltétlenül kapcsolódó értelmiségben hasznos, szükséges partnert látni?

Gy.E.: Azt hiszem, hogy a jó értelemben vett világnézet és az ideológia között határtalan nagy különbséget kell látni, a világnézet tulajdonképpen olyan megközelítése az emberi életnek, amely kötelezettséggel jár, amely belülről jövő, személyesen elfogadott nézése a világnak, és életünk eszerint való irányítása. Igazában a valódi világnézet meghódolás a teremtő Isten előtt, elfogadása annak az isteni szándéknak, hogy "szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a Földet, hajtsátok uralmatok alá". A világnézet tehát az értelemmel való élés, az emberi testtel való élés, mindannak elfogadása, ami az emberséggel együtt jár. Ennek egy része a vallás, amit az egyház mint igazságot vagy mint erkölcsi rendet hirdet. Dehát pontosan az értelem kapása az a bizonyos hasonlóság az Istenhez, amely aktivitásként beleépül mondjuk az első kerék megformálásába, az első robanómotor megalkotásába — hogy a gyakorlati oldalát vegyem —, de akár ilyen vagy olyan szellemi irányzat megszületésébe is.

Mindez már nem is egyszerűen világnézet, hanem bizonyos problémakörnek, egy gazdasági vagy egy szakmai kérdésnek a megoldása. Mindig baj volt, ha az egyház a szakmai kérdéseket szentírási alapon akarta megoldani (Galilei és a többiek). Viszont a másik oldalon szükséges, hogy a tudománynak, a szellemiségnek a szabadságát valami irányítsa, mert egyébként az emberpusztító atombombáig és nem tudom, meddig jut el. Két dolgot kell megkülönböztetni: az egyik oldalon azoknak az erkölcsi elveknek a beleadása a világba, amelyeket — ha tesszik — világnézetnek lehet nevezni, amelyek lelkiismeretileg, tehát nem külső kényszerrel, nem rendőrrel, börtönnel — ha szabad így mondani — kényszerítik belülről az embert, hogy iránymutatásuk szerint formálja életét, így gondolkozzon, ennek megfelelően hozzon a parlament törvényt, irányítsa egy uralkodó az országot, végezze egy gyárigazgató vagy egy gyártulajdonos, egy egyszerű munkás a maga dolgát, alakítsa életét, családi otthonát, és így tovább.

Ez az egyik irány, a másik a szellem szabad kibontakozása, amely ezen az erkölcsiségen belül bármilyen formában történhet, a tudományos kutatástól az archeológiáig, a szellem filozófiai szárnyalásáig, a pedagógiában való elmélyedésig és a nevelői módszerek kidolgozásáig, szóval bármilyen irányban. Ennek a szabadságát mindenképpen meg kell őrizni. Erkölcsiségét azonban az adja meg, hogy a gondolkodás a hagyományban adott igazságtartalomra épül, az emberi szellem csak ilyen gátak között bontakoztathatja ki lehetőségeit. Az erkölcsi normák nem társadalmi konvenciók, mert ha az erkölcs megegyezés kérdése, akkor lehet nyugodtan gyilkolni, ha éppen ezt a konvenciót fogadják el. A tudomány szabadságát mindenképpen maradéktalanul meg kell adni, és így nem szabad, hogy az egyház a szentíráásra vagy bármi másra hivatkozva beleszóljon szakmai kérdésekbe. Viszont azzal lehet meggátolni a tudomány embertelenségét, szélsőségeségét, hogy a tudomány művelője az erkölcsi normák személyes elfogadásával, bizonyos világnézeti odaadottsággal próbálja szabni e szélsőségeknek. Nem lehet eléggé nem hangsúlyozni a tudomány és a szellemiség szabadságát.

F.Á.: Püspök úr többször is hangoztatta, hogy a tudomány szabadságát semmi nem korlátozza. Most úgy szeretném ezt kiegészíteni, hogy egy szellemileg megújult (mert esetleg a tudománynak is szüksége lehet arra, hogy megújuljon), azaz tényleg, a jelenleginél nagyobb mértékben a hagyomány, a kultúra alapjaira építkező tudomány a társadalom szellemi megújulását, egyebek között a kereszténység nagyobb mértékű elfogadását is szolgálhatja.

Gy.E.: Azt hiszem, hogy minden olyan tudomány, amely erkölcsös, amely erkölcsileg előre visz, a kereszténységre visszahat, mégpedig pozitív irányban. Úgy gondolom, hogy nincs külön az Isten és nincs külön a világ, hanem csak az Istentől teremtett világ van. Nincs olyan erkölcsiség, amely önmagában elegendő lenne a hagyományban őrzött igazságtartalom nélkül, Isten nélkül. És ezt nem a félelem magyarázza, mint egyesek állítják, hanem az ember mint teremtmény szellemi, fizikai és egyéb teljesítményének a kicsiségéből következik. A tudomány fejlődésében, mint mondtam, az erkölcsiségre azért van szükség, hogy atomreaktorok szülessenek és ne atombombák. A kettő közötti különbség azonnal megmutatja, mit jelent a keresztények által hirdetett erkölcsiség. Tehát nem az emberiség kipusztítására, hanem épp ellenkezőleg, a szolgálatára, energiaforrásra vagy

bármilyen másra használható legyen az a tudományos vívmány, amelyet éppen most elért az ember.

F.Á.: Mivel a polgári létformát kizárólagosnak tekintő, a hagyományról megfelelő közegben minden megnyilatkozás eltéved a kicsinyes érdekek és az ideologikus elfogultságok labirintusában, a szuverén, személyes megnyilatkozásra vágyó, a szó emelkedett értelmében közéletet teremteni akaró értelmiség számára bizonyos lehetőséget kínál az egyház viszonylagos világon kívülsége, az igazság, a hagyomány, a kultúra iránti természetes elkötelezettsége. A világi értelmiséggel folytatott párbeszéd pedig talán abban az értelemben lehet ígéretes az egyházi ember számára, hogy segít neki alkalmyszerűen kilépni a személyes megnyilatkozásait megkötő, egyoldalúvá tevő lelkipásztori szerepből. Vajon nem lehet-e, hogy a mai, egészen különleges helyzetben a világi és az egyházi értelmiségi párbeszéde indítja el a ma sajnos szinte egyáltalán nem létező szellemi életet, közéletet?

GY.E.: Ma a közéletet is mintha félreértenénk, politikát csináltunk belőle, pedig annál sokkal több. Nehéz elképzelni, hogy az egyház úgy kötődjön egyetlen kultúrához, hogy azt az újonnan megtérő, saját kultúrával rendelkező népekre rákényszerítse. Ez volt a középkori kultúravivésnek a tévedése az egyház hittérítésében, hiszen vitte magával a latin nyelvet, vitte a Szent Ágoston-i vagy a Szent Tamás-i kultúrát. Ma már abszolút világos, hogy a hittérítőnek meg kell ismernie azt a kultúrkört, ahova téríteni megy, ahol a hitről beszélni akar, ahol a hitet továbbadni, ahol róla tanúságot tenni készül. Vinnie kell a hídépítő, kórházépítő, szociális otthont építő szeretetét, de nem szabad fölszámolnia az ottani kultúrát. Ha ezt most nem missziós területre, hanem a meglévő területre értem, ahol már templomaink, papjaink, egyházmegyéink vannak, akkor is ugyanaz a helyzet, vagyis nem szabad rákényszeríteni az egyház szóhasználatát a tudományra vagy a szellemi emberre, de ugyanakkor az egyháznak meg kell értenie a szellemi embert, hogy az ő nyelvén tudjon megszólalni. Ez a dialógus és egymás gondolkodásának ilyen formálása a világi, az evilági dolgokban igen lényeges, és az utóbbi sorozatos pápai megnyilatkozások ezt a célt szolgálják: hol a szellem eltévelyedését jelzik, hol megerősítenek bizonyos irányzatokat. A különböző pápai megnyilatkozások vagy az egyháznak szinte minden, a II. Vatikáni Zsinat szellemében való megszólalása ennek a párbeszédnek az alapjait próbálja lerakni és a gyakorlatát bevezetni.

F.Á.: Korunk magasan képzett szakemberére, aki normális esetben értelmiségi volna, és akinek előbb-utóbb értelmiségivé kell válnia, nagy nyomás nehezedik: a polgári mentalitás programszerűen vallott konformizmusa arra kényszeríti, hogy a szakmában széles körben elfogadott álláspontokhoz, nézetekhez föltétlenül igazodjon, hiszen teljesítményét *deklaráltan* a mások által való elismertsége, a többiekhez, a nagy átlaghoz való alkalmazkodási készsége méri. Nem vitás, ezen a helyzeten szellemi erőfeszítéssel kell változtatni, s a feladat megoldását a jelenleg érvényes konvenciók kritikája hozhatja. Miután azonban e kritika elvégzéséhez és érvényesítéséhez bizonyos közéleti, szellemi mozgás szükséges, nagyon is kívánatos volna a kellő kezdeményező-készséggel nem rendelkező, de épp érzékű, a jelen helyzet fonáságát érzékelő szakmabeliek támogatása. Nyilvánva-

ló, hogy az egyház szakkérdésekbe nem tud és nem akar beleszólni, de a szellemi megnyilatkozások stílusát, úgy gondolom, jótékonyan befolyásolhatja, a közéleti gondolkodásnak és magatartásnak normákat sugallhat. Vajon nem lehetne-e az ilyen jellegű együttműködést folyamatossá tenni, és mindkét részről magától értődőnek tekinteni?

Gy.E.: Úgy érzem, hogy itt kölcsönös hatásról van szó: nemcsak az egyház ad a világnak, hanem az egyháznak is asszimilálnia kell a világ jelen állását, mert csak így fordulhat a mai és nem a kétszáz évvel ezelőtti világhoz. Hogy egy picit politikai síkra vigyem a dolgot: emlékszünk, 1990 után azt mondták, hogy keresztény kurzus, hogy az egyház vissza akarja állítani a háború előtti világot és nem tudom mit. Szó sincs erről. Egy új világot akar továbbvinni, amelynek ugyan vannak múltbeli vonatkozásai, de amely nem annak a folytatása, nem is lehet az, mert ma nem azok az emberek élnek, és az egyház nem annak a kornak egy új, negyven vagy ötven évvel későbbi korba való átültetését akarja. Ez teljesen reménytelen lenne, és a magyar egyház bármelyik vezetőjének van annyi realitásérzéke, hogy nem ilyen folytatást szeretne, hanem a jelen korban, a jelen dolgok között igyekszik megtalálni a maga szerepét, azt, amiben segíteni tud, illetve amit megérthet a világból, hogy a saját gondolkozásmódját, a hagyományt, a hit letéteményeit megtartva, a gyakorlati életben alkalmazkodni tudjon a jelen korhoz. Elveit föl nem adva alkalmazkodni hozzá.

Nagyon veszélyes dolog lenne, ha az egyház kifejezetten szakmai dolgokhoz nyúlna, viszont éppen az előzőekből már világos, hogy azokat az erkölcsi elveket, igazságtartalmakat próbálja megadni, amelyek segítséget nyújtanak ahhoz, hogy egy ilyenfajta kritika érvényesüljön. Hogy egy példával éljek, gondoljunk a minket elárasztó reklámözönre. Tehát az jó, amit reklámozunk, az jó, amire a közvéleményt rá lehet venni, hogy jónak tartsa, hogy lehetőleg megvegye, és sokat fizessen érte. Lehet, hogy sokkal jobb áru is van, de hogyha nem reklámozzák elegendő módon, akkor azt lényegesen kevesebben veszik, és a gyár tönkremegy. Minden szellemi irányzatnak lehetnek ilyenfajta értékelési problémái: ha ezt jól meghirdetjük, akkor sokan elfogadják, mivel azt kevesen hirdetik, nem kell elfogadni. Úgy gondolom, hogy éppen ehhez kellene az a bizonyos értelmiségi fölnövézés, hogy mindent megfelelő kritikával tudjunk fogadni. Miért ne mondhatnák meg az emberek a reklámmal, esetleg egy-egy gyár érdekeivel szemben — pontosan az igazság szolgálatában —, hogy ez a cipő csak hetvenöt százalékos, ez a ruha csak ötven százalékos, emez pedig ezt vagy azt jelenti. Bős—Nagymaros kérdésében vagy más hasonló kérdésekben nem politikai igazságot kellene keresni, hanem a szakmai igazságot, és ehhez a szakmai véleményt kellene komolyan venni, s ezt elfogadtatni a legegyszerűbb embertől kezdve a legnagyobbig.

Úgy gondolom, hogy ebbe az egyháznak szakmailag semmiképpen sem lehet beleszólása, csupán az erkölcsiséget igyekszik meghirdetni, a gondolkodás és a magatartás szellemi alapjait védi, hogy a kimondott szó mögött valódi érték legyen és ne féligazság vagy félig-meddig hazugság. úgy gondolom, hogy nagyobb szerepe, több beleszólása nem kell, hogy legyen az egyháznak. Legföljebb egyetlen egy: azokat az embereket, akik mernek a kritikával élni, biztassa, és próbálja a maga módján védeni, igyekezzen elérni, hogy a kimondott szó igazsá-

ga, ha egyébként bizonyítható, védett legyen, és ha szabad így mondani, az egyház ilyen értelemben mellettük álljon.

F.Á.: Egy példával szeretném szemléltetni az előző problémát. Kultúránk alapértékének tekinthető a személyes meggyőződés szerinti vállalása, kimondása. Az oly fontos és egyébként annyit emlegetett vita sem más, mint a személyes vélemények szóhoz juttatása. Manapság mégis az őszinte megnyilvánulás és a valódi vita egyre ritkább jelenség. Nem mintha a sokat elmarasztalt szellemi tekintélyek béklyóznák meg megnyilatkozását, erről ma igazán nem lehet beszélni. Hanem a másik végletbe esve, a mindenkori másik ember individualitásának bálványozása, szellemi kényelmességének, a vitáktól való beteges irtózásának méltánylása. Ez a célját tévesztett, értelmét veszített "tolerancia" olyan méreteket ölt, hogy minden személyes megnyilatkozás, valamint annak a másik fél részéről való elvárása személyeskedésnek, érthetetlen okvetetlenkedésnek hat, és a társasági élet — itt egyáltalán nem helyénvaló — hűvös, személytelen, kétértelműen szellemes, a problémák fölött elsikló, könnyed stílusa torlaszolja el a termékeny szellemi megütközések, az eleven véleménycserék útját. Nekem az a benyomásom, hogy a szellemi teljesítmény ilyen, infrastrukturális föltételeinek kialakításában, a normális vágányáról kisiklott szellemi élet konszolidálásában az egyház a maga sajátos szerepében sokat segíthet.

Gy.E.: Az előző negyven évben, tudjuk, nem nagyon volt szabad gondolkodni, vagy ha a gondolkodást nem is föltétlenül tiltották, gondolatainkat semmiképpen sem volt kívánatos kimondani, mert abból csak baj lehetett. Nemcsak a világnézeti megnyilatkozás, hanem bármilyen más állásfoglalás, ami az adott pártpolitikával nem volt összeegyeztethető, legalább állásvesztéssel, ha nem élet— vagy szabadságvesztéssel járt. A szellemnek ez a megbéklyózása az átlagemberre és — néhány ritka kivételtől eltekintve — az értelmiségiekre egyaránt hatott. Ezt a beidegződést nagyon nehéz levetkőzni, és valami új ruhát fölöltetni. A másik dolog, hogy a véleményt kimondó emberek jó része nem vitatkozni akar, hanem vitapartnerét legyőzni. Nem meggyőzni, hanem legyőzni a másikat, ez pedig minden vitát tönkretesz, hiszen ha a másik hangot ad a saját véleményének, abban a pillanatban, ha mással nem, hangerővel letorkolja: erről szó sem lehet, mert, mert, mert... S nem az érvek ütköznek, hanem a szónoklatok vagy a szólamok, amelyek nyers erejével szemben az igazság nem érvényesülhet.

Az egyház a maga egészében, bár voltak kivételek, az igazságot a legvadabb időkben is hangoztatta. Nem is kevesen voltak börtönben, hiszen tudjuk, hogy az igazság kimondása, vagy a féligazság egész igazsággá tétele, a félhazugságok leleplezése nem mindig előnyös, de mindenképpen szükséges, és azt hiszem, hogy ezt az egyház nagy része mindig gyakorolta a legnehezebb időkben is. Ha a sajtóban, a közéletben erre nem is volt módja, szószéki beszédben vagy az emberekkel folytatott beszélgetésben tárta fel egy plébános vagy egy püspök a maga véleményét. A teljes igazság kimondása, a másik ember meghallgatása, véleményének elfogadása, a tanácstalanok fölvilágosítása, annak kifejtése, hogy én ezt ezért vagy azért másként gondolom, vagy a másik érvelésének végiggondolása: mind-mind a hagyományban adott igazságtartalom megnyilatkozása.

Ha egyetértés nem is alakul ki, megismerem a másikat, és ez nagyon-

nagyon fontos, nagyon lényeges eredményre vezethet. Az a helyzet az ideális, amelyben a kimondott igazságért nem börtön vagy állásvesztés jár, és ha ez gyakorlati válik, akkor azt hiszem, a szellem emberei ki merik mondani az igazságot, és nem akarják érvek nélkül elhallgattatni a másikat, nem akarják üres szavakkal elnyomni a gondolatot. Az igazságnak ragyognia kellene, mint ahogy a pápa körlevele mondja, és ha az igazságot kimondják, hiszem, hogy meghódítja az embereket. Úgy érzem, hogy az igazságra nyitott, a világ dolgaival szemben kritikus ember mindig szem előtt képes tartani azt, hogy tudása sosem biztos, hogy sosem lehet a teljes igazság birtokában, és ez eredményezheti az előbbrejutást. A saját igazságom bemutatása a többinek és a többiek által látott igazság átvétele adhat az én számomra is valamilyen fejlődést.

FEJÉR ÁDÁM